



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Canllawiau Safoni Enwau Lleoedd Cymru





Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Cefndir

Prif nod Comisiynydd y Gymraeg, sefydliad annibynnol a grëwyd yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Gwneir hyn drwy ddwyn sylw i'r ffaith bod statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru a thrwy osod safonau ar sefydliadau. Bydd hyn, yn ei dro, yn arwain at sefydlu hawliau i siaradwyr Cymraeg.

Bydd dwy egwyddor yn sail i'r gwaith:

- Ni ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru
- Dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny

Manylion Cyswllt:

- Ffôn: 0345 6033 221
- E-bost: post@cyg-wlc.cymru
- Gwefan: comisiynyddygyymraeg.cymru

Comisiynydd y Gymraeg
Siambrau'r Farchnad
5–7 Heol Eglwys Fair
Caerdydd CF10 1AT

Cynnwys

Gwasanaeth Comisiynydd y Gymraeg	1
1. Orgraff safonol	1
2. <i>Rhestr o Enwau Lleoedd</i>	1
3. Cysylltnod	2
4. Un gair neu fwy?	2
5. Enwau personol	3
6. Bathiadau	3
7. Tafodiaith	4
8. Ffurfiâu deuol	4
9. Y fannod (y/yr/'r) ac elfennau dibwyslais eraill	4
10. Y didolnod ar -i- acennog yn y goben	5
11. Y collnod mewn enwau lleoedd Cymraeg	5
12. Atalnodi mewn enwau lleoedd Saesneg	5
13. Enwau tirweddol tawtolegol	5



**Enwau Lleoedd
Safonol Cymru**
Standardised Welsh
Place-names



Gwasanaeth Comisiynydd y Gymraeg

Mae gan Gomisiynydd y Gymraeg gyfrifoldeb i gynnig cyngor ar ffurfiau safonol enwau lleoedd Cymru. Mae'r Comisiynydd wedi cynnull Panel Safoni Enwau Lleoedd i gynnig cyngor arbenigol yn y maes hwn. Wrth lunio'i argymhellion, yn ogystal â'r canllawiau isod, bydd y Panel yn ystyried ystyr, hanes a tharddiad yr enwau lleoedd ynghyd â'r defnydd a wneir ohonynt. Gellir dod o hyd i'r argymhellion ynghylch sut i sillafu enwau lleoedd mewn ffordd safonol yn y [Rhestr o Enwau Lleoedd Safonol Cymru](#) ar wefan y Comisiynydd.

Mae'r Canllawiau isod yn benodol ar gyfer enwau aneddiadau Cymru (pentrefi, trefi a dinasoedd) a'i nodweddion tirweddol (llynnoedd, afonydd, mynyddoedd). Nid ydynt o reidrwydd yn berthnasol i enwau tai nac adeiladau ond ceir ynddynt lawer o egwyddorion gwerthfawr y gellid eu cymhwyso wrth drin yr enwau hynny neu wrth fathu enwau ar ddatblygiadau newydd. Caiff y ddogfen hon ei diweddarau wrth i'r Panel ystyried gwahanol enwau ac mae'n bosibl y caiff egwyddorion eu hychwanegu at y canllawiau o bryd i'w gilydd.

Mae'r Comisiynydd yn cynnig gwasanaeth ymgynghorol i sefydliadau ac unigolion ar faterion yn ymwneud ag enwau lleoedd. Gellir cysylltu drwy'r ffurflen ar lein neu drwy anfon e-bost at post@comisiynyddygyymraeg.cymru.

1. Orgraff safonol

Dylid cydymffurfio ag egwyddorion cyfredol orgraff safonol yr iaith Gymraeg. Mae'r Panel Safoni Enwau Lleoedd yn cydnabod mai *Geiriadur Prifysgol Cymru* sy'n gosod safon orgraff yr iaith Gymraeg a dylid glynu at ffurfiau'r Geiriadur lle bo modd. Fodd bynnag, mae'r Panel yn argymhell defnyddio acen grom mewn rhai enwau – yn groes i arfer yr orgraff safonol – er mwyn osgoi amwyster a sicrhau ynganiad cywir (*Yr Hôb*, *Aberbîg*, *Y Pîl*).

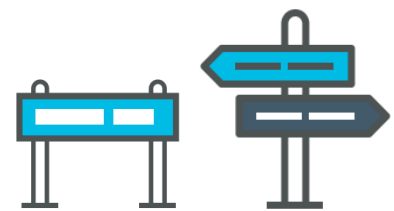
2. Rhestr o Enwau Lleoedd

Dylid cydnabod, fel man cychwyn, y ffurfiau a argymhellir yn Elwyn Davies, *Rhestr o Enwau Lleoedd/A Gazetteer of Welsh Place-Names* (trydydd arg.; Gwasg Prifysgol Cymru, 1967) ynghyd ag argymhellion blaenorol Tîm Safoni Enwau Lleoedd Bwrdd yr Iaith Gymraeg. Y *Rhestr o Enwau Lleoedd* hwn (neu'r 'Gazetteer' fel y gelwir ef yn aml)

oedd y cyfeirlyfr safonol i orgraff enwau lleoedd Cymru. Mae angen rheswm da dros fynd yn groes iddo. Serch hynny, tyfodd treflannau, maestrefi a threfi er 1967 ac mae'r hinsawdd ieithyddol heddiw yn wahanol, felly mae gofyn i'r Panel ddehongli a diweddarau ffurfiau'r *Gazetteer*. Ymgais yw'r ddogfen hon i ffurfioli, egluro ac addasu yn ôl y galw y confensiynau sydd yn y *Gazetteer*.

3. Cysylltnod

- i) Yn y Gymraeg mae'r brif acen fel arfer yn syrthio ar y goben (y sillaf olaf ond un) a dylid cymryd yn ganiataol mai aceniad gobennol sydd i enw lle (*Rhymni, Tyddewi, Rhydyclafdy, Rhosllannerchrugog, Penyberth, Moelyci*).
- ii) Defnyddir y cysylltnod mewn geiriau cyfansawdd pan *nad* yw'r acen yn syrthio ar y goben. Felly os y sillaf olaf sydd yn cynnal y brif acen, defnyddir cysylltnod er mwyn dangos hynny'n glir i'r darlennydd (*Aber-erch, Aber-cuch*).
- iii) Defnyddir y cysylltnod hefyd pan fo'r fannod (*y/yr*) yn dod o flaen elfen olaf unsill enw lle. Mewn enwau o'r fath mae angen cynnwys cysylltnodau cyn ac ar ôl y fannod er mwyn dangos yr elfennau unigol a sicrhau ynganiad cywir (*Betws-y-coed, Porth-y-rhyd*). Sylwer mai *ar ôl* y fannod yn unig y defnyddir cysylltnodau os 'r yw ffurf y fannod sy'n digwydd o flaen elfen olaf unsill (*Troedrhwi'r-clawdd, Islaw'r-dref*).
- iv) Mae eithriadau fodd bynnag, sef yr enwau hynny sydd wedi hen ennill eu plwyf yn genedlaethol (*Llandaf, Caerdydd, Llanrug, Llanrwst, Penarth, Pontypridd, Llansanffraid*).
- v) Yn yr un modd, nid oes angen cysylltnod i ddynodi pwyslais ar y sillaf olaf, lle bo marc diacritig arall yn gwneud hyn eisoes (*Llandygái, Caersŵs, Aberdâr, Pentredŵr*). Eithr mae angen cysylltnod mewn enwau o'r fath sy'n cynnwys y fannod o flaen elfen unsill (*Llannerch-y-môr, Tre'r-ddôl*).
- vi) Defnyddir y cysylltnod i wahanu cyfuniadau o gytseiniaid y gellid eu camddechongli fel deugraffau (*Pont-hirwaun, Coed-duon*).
- vii) Defnyddir y cysylltnod hefyd ar ôl yr elfen *pont* o flaen enw rhyd sy'n cynnwys y fannod ac elfen unsill (*Pont-rhyd-y-fen, Pont-rhyd-y-groes*).



4. Un gair neu fwy?

- i) Mae'n arferol ysgrifennu enw anheddiad yn un gair er mwyn gwahaniaethu rhwng aneddiadau (*Nantperis, Cefncribwr*) a nodweddion tirweddol (*Nant Peris, Cefn Cribwr*).
- ii) Caiff enwau nodweddion tirweddol eu hysgrifennu fel geiriau ar wahân fel rheol. Rhoddir priflythyren i'r elfennau unigol, ac eithrio'r fannod (*y/yr*), fel yn *Llyn Cors* y *Barcud*, er enghraifft. Fodd bynnag, cyfunir elfennau yn un gair er mwyn

- cyfleu'r ynganiad mewn rhai enwau lle mae'r brif acen yn syrthio ar y goben (*Llyn Dubach, Llyn Garneddwen, Llyn Gelligain*).
- iii) Os yw enw anheddiad yn cynnwys dwy acen neu ragor, cyfunir yr elfennau yn un gair gan gadw *-n-* neu *-r-* ddwbl yr elfennau gwreiddiol (*ffynnon+groyw = Ffynnongroyw, rhos+llannerch+(g)rugog = Rhosllannerchrugog*, nid *Ffynongroyw, Rhosllanerchrugog*).
 - iv) Mae'n gonfensiwn ysgrifennu enwau sy'n dechrau â'r elfennau cyntaf *pen-bont, pen-y-bont, a tal-y-bont* yn ddau air neu ragor os yw'r elfen olaf yn cyfeirio at safle cydnabyddedig neu enw priod (*Pen-bont Rhydybeddau, Pen-y-bont ar Ogwr, Tal-y-bont ar Wysg*; ond *Pen-y-bont-fawr*).
 - v) Mae enwau sy'n dechrau â'r elfen *pentre(f)* neu *tre(f)* yn cael eu hysgrifennu'n un gair gan mwyaf (*Pentrefelin, Treffynnon*). Fodd bynnag, mae'n gonfensiwn eu hysgrifennu'n ddau air neu ragor os yw'r ail elfen yn cyfeirio at safle cydnabyddedig neu enw priod (*Pentre Llanrhaeadr, Pentre Tafarnyfedw, Tre Taliesin*).
 - vi) Mae'n gonfensiwn hefyd rannu rhai elfennau eglwysig yn yr un modd (*Betws Garmon, Eglwys Brewys, Capel Bangor, Capel Betws Leucu, Llanbedr Pont Steffan, Eglwys Wen, Merthyr Dyfan, Mynwent y Crynwyr*).
 - vii) Pan fo enw'n un gair, ni chaiff enwau priod eu priflythrennu (*Glyn- taf, Cwm-twrch, Llan-fair*). Gellir rhoi priflythyren i enw priod sy'n ymddangos o fewn enw lle arall pan fo bannod neu elfen arddodiadol rhwng y prif elfennau (*Clas-ar-Wy, Llanfihangel-y-Pennant, Betws-yn-Rhos*). Noder yr eithriad *Saint-y-brid*.
 - viii) Gellir ysgrifennu enw'n ddau air neu ragor os yw'n cynnwys enw priod ac nad oes bannod neu elfen arddodiadol rhwng y prif elfennau (*Llan Ffestiniog, Dre-fach Felindre, Bryn Pen-y-lan*). Bydd enwau aneddiadau sy'n cynnwys *uchaf/isaf* yn cael eu hysgrifennu'n un gair (*Efailisaf, Rhyduchaf, Pentre-uchaf*) ac eithrio pan fo *uchaf/isaf* yn elfen wahaniaethol neu yn achos enwau plwyfi a wardiau etholiadol. Bryd hynny, caiff yr enwau eu hysgrifennu'n fwy nag un gair, a phriflythyren i'r elfen *Uchaf/Isaf* (*Brynaman Isaf, Cilâ Uchaf*).
 - ix) Dilynir yr un patrwm yn achos yr elfen *Eithaf* hefyd (*Llanfair Mathafarn Eithaf*).

5. Enwau personol

Dylid ystyried ffurfiau gwreiddiol enw personol wrth drafod orgraff (*Cei Connah, Rhyd-y-Brown*). Fodd bynnag, mae Cymreigio enwau personol yn arfer cyffredin (*Treforys/Morrison, Pont-iets, Porthmadog*).



6. Bathiadau

Dylid ymwrthod â ffurfiau pedantig, adferiadau hynafiaethol, cyfieithiadau llythrennol neu fathiadau mympwyol oni bai bod tystiolaeth bod y ffurf wedi ennill ei phlwyf (*Brychdyn, Cei Connah, Cil-y-coed*). Gwelir bathiadau rhesymegol yn achos enwau sydd wedi ennill eu plwyf, e.e. *Aberddawan* yw ffurf Gymraeg safonol *Aberthaw*, felly mabwysiedir

Dwyrain/Gorllewin Aberddawan, er nad oes tystiolaeth hanesyddol ysgrifenedig o ffurf Gymraeg am *East/West Aberthaw*.

7. Tafodiaith

Dylid ystyried tystiolaeth dafodieithol neu arfer leol o safbwynt sillafu, ynganu ac aceniad, yn arbennig os yw ffurf leol wedi ennill ei phlwyf yn genedlaethol (*Dole, Pencader, Cwm-cou, Froncysyllte*). Eithr dylid glynu at yr orgraff safonol hyd y bo modd, gan gofio bod yr enwau'n perthyn i Gymru gyfan, a bod enw, neu ran o'r enw hwnnw, yn ymddangos mewn sawl rhan o Gymru (*blaenau, gwaun, cadair, heol*).

8. Ffuriau deuol

Dylid anelu at arfer un ffurf yn unig pan nad oes ond llythyren neu ddwy o wahaniaeth rhwng y ffurf Gymraeg a'r ffurf 'Saesneg', gan dueddu at y ffurf Gymraeg. Dyma hefyd ddymuniad yr Arolwg Ordnans ac Awdurdodau'r Priffyrdd. Eithr dylid cydnabod amrywiadau sefydlog (*Caeriw/Carew, Biwmares/Beaumaris, Y Fflint/Flint, Wrecsam/Wrexham*).



9. Y fannod (y/yr/'r) ac elfennau dibwyslais eraill

- i) Mae'r fannod yn elfen annatod o rai enwau (*Yr Wyddgrug, Y Drenewydd*).
- ii) Mae'r arfer o gynnwys y fannod yn newid ac nid yw bob amser erbyn hyn yn cael ei hystyried yn rhan annatod o rai enwau lleoedd ac ni ddefnyddir hi ym mhob cyd-destun (*y Tymbi, y Gaerwen*). Fodd bynnag, yn yr enghreifftiau hyn defnyddir y fannod yn aml yn rhan o ymadrodd mewn cyweiriau ffurfiol (*mynd i'r Tymbi*), ond mae'n ddigon cyffredin ei hepgor mewn cyweiriau llai ffurfiol (*mynd i Gaerwen*).
- iii) Mater anodd yw cytuno a yw'r fannod yn rhan annatod o enw penodol ynteu a yw'n digwydd mewn ymadrodd yn unig. Cred y Panel fod rhinwedd mewn bod yn geidwadol a chynnwys y fannod yn rhan annatod o'r enw safonol pe na bai ond er mwyn cynnig arweiniad o ran treiglo'r enw (*i'r Bala* yn hytrach nag *i Fala*). Gall hyn fod yn arbennig o ddefnyddiol i bobl sy'n dysgu Cymraeg.
- iv) Defnyddir llythyren fach i'r elfen ddibwyslais (y fannod neu arddodiad) yng nghanol enw (*Pen-y-banc, Porth-y-rhyd, Pont-ar-sais*).
- v) Gyda llythyren fach yr ysgrifennir y fannod o flaen enw lle pan fydd yn rhan o frawddeg (*Mae gen i deulu yn y Borth*).
- vi) Rhoddir priflythyren i'r fannod pan fydd yr enw lle yn cael ei ddefnyddio yn rhan o gyfeiriad post neu yn eitem ar restr (*25 Heol Haul, Y Borth*).

10. Y didolnod ar -i- acennog yn y goben

Lle mae'r elfen olaf yn ddeusill, nid oes angen didolnod (*Caerllion, Llanrhian, Llwynypia*) oni bai bod yr ynganiad yn amwys (*Gias, Llangïan* (cf. *giâu*)); os yw'r elfen olaf yn hwy na deusill, mae angen didolnod (*Cwmsyfiog, Llandybïe*).

11. Y collnod mewn enwau lleoedd Cymraeg

Mae'n gonfensiwn ysgrifennu'r elfen *Tyn* (Tyddyn) heb gollnod (*Tyn-y-ffordd, Tyn-y-groes, Tyn'reithin*).

12. Atalnodi mewn enwau lleoedd Saesneg

Ceir nifer o enwau lleoedd Saesneg yng Nghymru sy'n cyfeirio at enwau seintiau. Y confensiwn diweddar yw peidio â rhoi atalnod llawn ar ddiwedd byrfodd sy'n cynnwys llythyren olaf y gair (*Saint > St*) a hepgor y collnod sy'n dangos meddiant (*St Brides Major, St Davids, St Dogmaels, St Mellons*).

13. Enwau tirweddol tawtolegol

Ceir rhai enwau tirweddol sy'n cynnwys yr un elfen fwy nag unwaith, er enghraifft *Llyn Dulyn* a *Llyn Cwellyn*. Ar y llaw arall mae hepgor *Ilyn* yn gyffredin o flaen enwau llynnoedd eraill (*Glaslyn, Gloywlyn*). Gellir cynnwys yr enw disgrifiadol (*Ilyn, afon*) o flaen enwau sy'n cynnwys *Ilyn* os dyna'r ffurf fwyaf cyffredin. Gall fod yn ffordd hwylus o wahaniaethu rhwng dwy nodwedd sy'n rhannu'r un enw sylfaenol (e.e. *Llyn Hiraethlyn* ac *Afon Hiraethlyn*).

